

PRATARMĖ

Šis žurnalo *Athena: filosofijos studijos* numeris skiriamas gyvūno klausimui filosofijoje, šiuolaikinėje teorijoje ir šiuolaikiniame mene. Nors atrodytų, jog mūsų žmogui nėra nieko savaiame suprantamesnio už gyvūną, vis dėlto naujai besiformuojančios teorinės kryptys (posthumanizmas, naujasis materializmas, objektiškai orientuota ontologija) verčia pergaltoti žmogaus padėtį gyvūnų ir kitų gyvūnų būtybių atžvilgiu. Galima teigti, jog šiuolaikinėje filosofijoje vis labiau stiprėja antropocentrizmo kritika bei nuostata, kad Antropoceno epocha, įteisinusi neribotą žmogaus dominavimą, gali turėti pragaištingų pasekmių. Kartu šios naujos teorinės kryptys atskleidžia, jog gyvūno arba nežmogiškojo kito tema filosofijoje visada eina greta žmogaus sampratos apibrėžimo, nors ir išlieka nematoma ar nekonceptualizuota kaip koks šmėkliškasis suplementas. Tad šio leidinio tikslas yra ne tik atverti naujas teorinio mąstymo kryptis ir tendencijas, bet ir parodyti, kad gyvūno tema visada jau yra svarstoma filosofijoje nuo Antikos iki mūsų laikų.

Galime numanyti, jog gyvūno klausimas filosofijoje svarstomas ir atskleidžiamas labai skirtingais būdais. Jorge Luisas Borgesas yra pasiūlęs tokią tariamą gyvūnų klasifikaciją: gyvūnus jis skirstė į tuos, kuriuos valgome, tuos, kurių bijome, ir tuos, su kuriais žiūrime televizorių. Suprantama, kad tokio skirstymo pamatas yra senasis gerasis antropocentrizmas. Matthew Calarco knygoje *Mąstymas apie gyvūnus: tapatybė, skirtumas, neapibrėžtumas* (2015) išskiria tris dominuojančias mąstymo apie gyvūnus tendencijas. Pirmoji tendencija – tai vadinamasis egalitarinis modelis (Paola Cavalieri, Tomas Reganas, Peteris Singeris), kuris numato visų gyvūnų būtybių – tiek žmonių, tiek gyvūnų – lygiavertiškumą. Būtent su šiuo modeliu galėtume sieti ir gyvūnų teisių diskursą, kurio esmė – žmogaus teisių perkėlimas gyvūnams. Tačiau šis modelis yra problemiškas ne tik dėl to, kad gyvūnas neatitinka

žmogaus teisių ir pareigų implikuojamos dichotomijos, bet ir todėl, jog tokiu atveju antropocentrizmas ne panaikinamas, bet tiesiog išplečiamas. Antroji tendencija – tai vadinamasis skirtumo modelis (Jacques'as Derrida), kuriuo presuponuojama daugybė skirtumų – ne tik tarp žmogaus ir gyvūno, bet ir tarp skirtingų gyvūnų rūšių. Skirtumo teoretikai kritikuoja egalitarinį modelį teigdami, jog gyvūnų teisių projektai, pavyzdžiui, Žmoginių beždžionių projektas, remiasi analogija su klasiškiniu, vyriškuoju ir baltuoju liberalizmu. Tokiu būdu teisėmis apdovanojami tik tie gyvūnai, kurie yra panašūs į žmones, tuo tarpu visi kiti paliekami „beteisiai“. Jų manymu, būtina konceptualizuoti ne žmogaus ir gyvūno panašumą ir lygiavertiškumą, bet, priešingai, skirtingumą. Tad atrodytų, kad skirtumo teoretikai panaikina bet kokias žmogaus ir gyvūno perskyras, kurios ištirpsta skirtumų daugybėje. Tačiau taip neatsitinka, nes skirtumo teoretikai, pavyzdžiui, Derrida, neigia bet kokią žmogaus ir gyvūno tęstinumą bei tvirtina, jog juos skiria „radikalus pertrūkis“. Tad net ir konstatavus „radikalų pertrūkį“, antropocentrizmo paradigma lieka nepakitusi, o daugybė skirtumų ne paneigia, o tik komplikuoja žmogaus ir gyvūno dualizmą. Todėl trečioji tendencija – vadinamasis neapibrėžtumo modelis (Gilles'is Deleuze'as, Donna Haraway, Giorgio Agambenas) – atsisako daugybės skirtumų ir teigia žmogaus bei gyvūno tęstinumą. Bet kokios perskyros veikia kaip išrūšiavimo mašina, todėl įveikti antropocentrizmą gali tik toks mąstymas, kuris teigia visų gyvybės formų neskirtingumą ir tęstinumą. Neapibrėžtumo teoretikai atsiriboja tiek nuo žmogaus ir gyvūno panašumo, tiek ir nuo skirtumų dauginimo, bei teigia, kad bet kuri gyvybės forma gali būti apmąstoma tik per santykį su kitomis gyvybės formomis ir savo aplinka.

Šiame leidinyje pateikiami straipsniai vienaip ar kitaip koreliuoja su aptartomis mąstymo apie gyvūnus tendencijomis. Pirmojoje leidinio dalyje publikuojami straipsniai, analizuojantys filosofines gyvūno sampratos interpretacijas. Naglio Kardelio straipsnyje aptariamas žmogiškumo ir gyvūniškumo santykis senovės graikų mąstyme. Žiūrėdamas į graikų mąstymą iš šiuolaikinės filosofijos perspektyvos, straipsnio autorius daro išvadą, jog žmogaus samprata būtų sunkiai galima be gyvūniškumo apibrėžimo, kadangi gyvūno prigimtyje žmogus atranda tai, ko stokoja pats. Panašią priklausomybę tarp žmogiškumo ir gyvūniškumo apibrėžimų konstatuoja ir Mintautas Gutauskas, analizuodamas Martino Heideggerio mąstymą: nors Heideggeris vengia pateikti griežtą gyvūniškumo apibrėžimą, vis dėlto, siekdamas nusakyti žmogaus esmę, jis gali tai padaryti tik palyginęs žmogų ir gyvūną bei įvardijęs, ką gali žmogus, ir ko negali gyvūnas. Linas Jokubaitis, nagrinėdamas Alexandre'o Kojève'o filosofiją, atkreipia dėmesį į provokuojantį filosofo teiginį, jog, pasibaigus istorijai, žmogui lemta sugrįžti į gyvūniškumo būklę. Šioje prancūzų filosofo pateiktoje istorijos pabaigos vizijoje atskleidžiama įtampa

tarp žmogaus kaip laisvo gyvūno ir žmogaus kaip racionalaus gyvūno apibrėžimų. Danutės Bacevičiūtės straipsnyje analizuojama Alphonso Lingio etikos samprata: priešingai nei Kantas, kuris etinį veiksą grindžia racionaliū ir autonomišku subjektu, Lingis etiką apibrėžia per atsakomybę kaip atsaką, per tam tikrą kūnišką jautrumą, kuris pamažu ištrina žmogiškumo ir gyvūniškumo ribas.

Lingio atskleistas žmogiškumo ir gyvūniškumo ribų nutrynimas priartina mus prie Jacques'o Derrida filosofijos, kuriai aptarti skiriama antroji leidinio dalis. Čia spausdinamas pirmasis Derrida knygos *Gyvūnas, kuris, vadinasi, esu* vertimas į lietuvių kalbą (vertė Daina Habdankaitė). Būtent šioje knygoje Derrida suformuluoja kertines mąstymo apie gyvūną nuostatas: užuot siekę apibrėžti, ko gyvūnas negali (mąstyti, kalbėti, atsakyti, suvokti būties kaip būties), turėtume klausti, ar gyvūnas geba kentėti. Būtent ši gyvūniškoji negalia, kūno baigtinumas ir pažeidžiamumas apibūdina ne tik gyvūną, bet ir žmogų, sukurdamas jiems abiem bendrą palyginimo pagrindą. Daina Habdankaitė šį žmogaus ir gyvūno bendrumą analizuoja pasitelkdama laiko santykį – kaip nuolatinį atidėjimą ir vėlavimą. Šiuo požiūriu gyvūnas yra tarsi šmėkliškasis žmogaus suplementas, kuriuo nuolatos sekama, tačiau kurį nuolat vėluojama apmąstyti. Audronės Žukauskaitės straipsnyje žmogaus ir gyvūno bendrumas analizuojamas pasitelkiant galios negalimybės, arba impotencialumo, sampratą. Plėtojant Derrida ir Agambeno išvalgas, straipsnyje teigiama, jog būtent impotencialumas, arba negalia, sukuria žmogaus ir gyvūno bendramatiškumą, kuris suspenduoja galios kuriamas hierarchijas ir atskirtis.

Trečiojoje leidinio dalyje publikuojami straipsniai, gyvūno ar nežmogiškų esinių klausimą interpretuojantys šiuolaikinių teorijų ir šiuolaikinio meno kontekste. Dario Martinelli straipsnyje analizuojamas „semiotinio gyvūno“ atvejis, kuriuo siekiama demaskuoti antropocentrines apibrėžtis, siekiančias įsteigti tariamą žmogaus ir gyvūnų dualizmą. Kristupo Saboliaus straipsnyje analizuojamas Nomedos ir Gedimino Urbonų projektas „Psichotropinis namas: Ballardo technologijų zooetikos paviljonas?“, demonstruotas ŠMC parodoje „Baltijos trienalė“ 2015 metais. Urbonų sukurtas psichotropinis namas gali būti laikomas tam tikra tarprūšinės simbiozės forma, kurioje sugyvena žmogiškieji ir miceliniai (grybų šaknų) tinklai: autoriaus manymu, besiplečiantis micelio tinklas gali būti interpretuotas kaip žinojimo forma, kurią galima palyginti su smegenyse besisteigiančiais sinaptiniais ryšiais. Luko Brašiškio straipsnyje svarstomi gyvūno reprezentacijos kine bei kino gyvūniškumo klausimai. Analizuodamas Deniso Côté filmą *Žvėrynas* (2012), autorius aptaria estetines taktikas, galinčias suardyti antropocentrinės reprezentacijos konvencijas, ir sukurti zoomorfinę demokratišką ekrano erdvę. Sigitos Dackevičiūtės straipsnyje analizuojamos Deleuze'o ir Guattari tapsmo ir tapsmo gyvūnu sampratos, kurios pasitelkiamos interpretuojant Patricia'os Piccinini skulptūras. Autorė teigia, jog

meninė kūryba neįmanoma be tapsmo, todėl meno kūrinys, išreiškiantis molekulinį tapsmą, veikia žiūrovo subjektyvumą kaip išsivadavimas iš įprastų antropocentrinių reprezentavimo formų. Tad šioje leidinio dalyje skaitytojui pristatomas platus teorinių interpretacijų pluoštas, atspindintis aktualias šiuolaikinės filosofijos ir teorijos problemas.

Leidinyje taip pat spausdinamas Gintauto Mažeikio straipsnis, apžvelgiantis netikėtai mirusio profesoriaus Leonido Donskio minties trajektorijas. Tokiu būdu norime ne tik pagerbti Leonido Donskio asmenybės ir darbų mastą, bet ir padėkoti, kad jis buvo su mumis ir visada entuziastingai palaikė žurnalo *Athena: filosofijos studijos* egzistavimą.

Audronė Žukauskaitė